

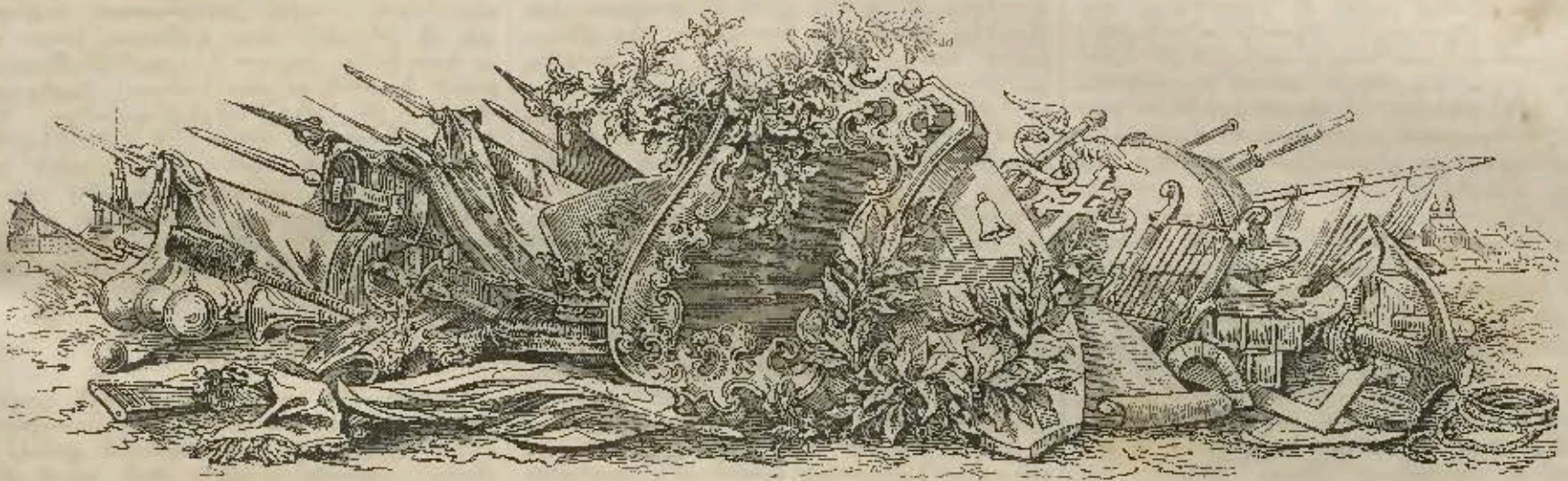

Figure 1.1

ու ծառաները ծանր պատժող տակ ինկան։ Քրիստի
նախապայտութեանը անձնատգաւորութեամբ իր մահուան դա-
տապարտութեանը առաջն ուսաւ։ Վերջուպէս տա-
գարհուելիք քննութիւնը լինեալ։ յաւիտարները
պատժուեցան ու քննիչները, որոնց ամենէն փոքիմ-
եռանակները Թորքիցի ա Ռոմանցով էին, շքանշաննե-
րով ու պատիւներով վարձատրեցան։ Մենչիքով,
Ափրաքսին ու Տոյգորաքի իշխաններուն թողու-
թիւն շնորհուեցաւ։ Աս միւրոյիս խաթարիստանի
գործող անյաղդութեամբը (պակարին իշխանն ալ
մահուան գատապարտուեցաւ։ Պուկիցի որ դրեմէն
3300) հաւաւով, Եսմիշ լճին քով տարող մը կանգ-
ներու ա կարիքի առթիւն յերբեքն քաղաքն ալ տա-
նելու համար, Փոքր Թաթարիստան խաբարուած էր,
հարմարեցրեւն նեղ մանկով, վերջիշեալ բերդն
որ արդէն շինուած էր, ու Ոմ գետին քովի բերդը
կնշխանոյ ձեւքը ձգելու ստիպուեցաւ։ Բւելի կու
դժբախտ եղաւ Չեքրուքի իշխանը, որն սր Մեծ
Խաթարիստանի մէջ մասնաւորեալ սպաննուեցաւ,
որով կասկից լճին եղեքքին վայր կուր ամբուլթիւն
ները բարձր կուսուեցան։ Վերջիշեալ կակարին իշ-
խանն ալ Պուկիցիին հետ գժամած ըլլալով այդ ամէն
խորացող պատճառ սկսելու եցաւ։ Վայրապոր զինքը
կարգադրեցրէին, պաշտօնին վայր աստուեցաւ ու
ինքն իր յանցանքը չբխտնալով իբր անտեսիւնելի
յոյնաւոր մահուան գատապարտուեցաւ։ (պակարի-
նին անչափ ու ահագին հարստութիւնը ձարախան
դանձին մնաց ու իր ուղին որ քիչ մ'առաջ իշ-
խանական ճորտութեամբ բոլոր Եւրոպայ պալատած էր,
հասարակ նաւաստի մ'եղաւ։ Արիաստանեալն ինչ
ամենեւին մէկը աստուց տակ պատժող թող չարուե-
ցաւ։ Տուգանալ գուռերը միջոններու հասաւ, ու
րոնողով տեղութեան էլէն մակց վիճակը քիչ շխր-
գաւորուեցաւ։ Աս փոքիճորկանց զարհուրելի ժամա-
նակին ետեւ Պեսարու սասանի գործունէութիւն
մ'առաւ։ Ըստով վայելել տալ կ'ողբէ իր հաւա-
տակացը իր ոռար կրկիւններու մէջ ժողոված անկե-
կութեանց պաւղիները, անոր համար Պետրոսին իր
կրկնորդ ճարիրգութեանն նա դատաւոր զանազան
նկատմանի Ռուսաստանի նոր ժամանակ մը կը սկսի։
Իր տէրութեան կառավարութեան վայր ունեցած
գողափալը ի գործ ելաւ։ Դատարարփղիներու շի-
նուլթիւնն ու ըստ հետեւորդի վաճառականական
նաւերու շինութեան դուգիլի վաճառականութեան
մեծ հարուած մը տուած էր։ Հին ձեւով փաճա-
ռականական նաւեր շինելն արդիւրուցաւ։ Վաճա-
ռականական ընկերութիւն մ'ու աստան մը դրուե-
ցաւ, վաճառականութեան համարում մը տարու
համար երեւելի վաճառականներն իրեն սեղանին կը
հրաւիրէր ու ինքն ունեց առանին ուրախութեանցը
ներկայ կ'ըլլար, եւ աս աստիճանի մարդկանց հար-
կուոր գիտութիւնը ծաղկեցրնելու համար (1720)
իր հրամանով 12 կրկնասարդ վաճառականի գա-
ւալներէն, Հրդանուս ու Իսապիա իտալեացուն։ Վա-
ճառականական գալորց մ'ալ հաստատուեցաւ ու
(1723) հրամանաւ մը որոշուեցաւ որ 15 փաճա-
ռականութեան փոքի պատմաններ միշտ գուրս
օտար երկիր դառնան, ու Խիկա ու Ռեվոլ քա-
ղաքներու մէջ միշտ 20 ուսա ու վաճառականու-
թեան տեղեակ պատմաններ պատրաստ կենան։
Եթէ Պետրոսին վաճառականութեան համար ու-
նեցած այլաչափ փութոյն ու գործունէութեան հա-
մեմար յոռացուած դատուղն յատալ եկած չէ,
պակարիները աղքատին նկարագրին է որ այնչափ
մեծ վաճառականութեան յարարութիւնն եւ ըն-
գունակութիւնն չունի։

[illegible]

կան պատմութեանն ու արուեստից խանդարմանի մը հիմ՝ գրին, ուր որ Պետրոս առաւ կանաւիղը աղաղակէր զանոնքս։ Ինքնաբարտը տեսնելու համար ինչո՞ւնքուն աճէն բան հաճութեամբ կը մեկնէր, աս ժողովանցից կարգի ու լանաղան գործիաց սգաւաները ամենուն կ'իմացընէր։ Տեսութեան եկողներէն առաջ տանաւը բարոյրդին արգելաւած էր։ Ռուսաստանի մէջ արուեստներու ալ կերպարանաւորութիւն մը տարւո համար՝ քնարեալ պատմիներ օտար երկիրներէ խաւարուելուն։ Ռուսաստան զանազո՞ւ տալական ճարտարագեոմութեամբ շինուած եկեղեցիները, հասարակաց շէնքերն ու լանաղան գեղեցիկ նկարները կը ցուցնեն որ Պետրոսի աշխատութիւնը որպիսիք եւած չէ։ Սերըպէն Պետրոսին երկրորդ ծառիսպութեանն ետքը փոճաւախմութիւնը, նաւագործութիւնը, ու նոյն իսկ ժողովդեան հազաւոր նոր ձեւ ու նոր կերպարանը մ'առին։ Ասկէ ընչ մ'ետքը տկուքներու ալ հրաման հանեց։ Պետրոսիք հրամանագրին մէջ ակնքին ինչ բլրորդ մուգտեան մեկնելով, «Պուստական լիզուն, կ'ըսէ, աւ բանն բազաարելու մասնաւոր բաւ մը չունի, ու նոյն գաղղկական բաւին (assemblée) ինքնաք հաճապատանաւել։ Ակտակը ժողովք մ'է՝ որուն մէջ ժամեանակ հանցուի կամ՝ գործերը կը կորգաւորուին։ Ակնքին աէրն եկողներն ու ընգտնելու եւ ու ալ յաղարկելու պարտաւորութիւն ունի։ Եկող հիւրին գալու ու կրթաւաւ ժամը սրաշուած չէ։ Ինչպէս հաճի աղաւ է։ Կ'ուզէ կ'եքիմպ, կ'ուզէ կու պոյ, կ'ուզէ կը խաղայ, կ'ուզէ կը խօսի։ . . . Դեպարտսին նոյալութեանց մէջ աւ աղուքներն ամենէն հաճելի եղան Ռուսաց։ Անոնցմ ետքը Պետրոսին երեսնի գործքը Զկնարի հետ սկստած խաղաղութեան գործքն էր։

Կարդում՝ Կեօրցին Ռուսաստանի Հետ խաղալու փին ընելու. յասակագծին կատարելու համար ու միաբան էր: Չարին ալ պայտիսի խաղաղութեան մը միտում՝ ունենալով (1717) խոսակցութիւններն ու. դորձողութիւններն սկսան: Չարը կ'ուզէր որ գործողութիւնները Կիւնամտի Ըպօ ժողովարարքը լայն, իսկ Շվեդները Ուրբանտի եղբայր փայ եղող (Կրեկուստ կ'զգին որոշած էին: Բայց երկու կողմն միտում հաւանութեամբ) Ուրբանտի ու Քրեկուստի մէջ տեղ Ռուսաց ձեռք եղած Օլտան կ'զգին որոշուեցաւ: Երկայն խոսակցութիւնէ ու մէջներէ ետքը խեղճութիւններն ընդունուած ու խաղաղութեան յաջողած կ'երևար ու Կեօրց իր խաղաղութեան հաւանութիւնն առնուա համար երկրորդ անգամ՝ ճամբայ ելած էր՝ երրորդ մէկէն Կարդումին Կարուգիա յարձակելուն ու դժբախտ մահուանը լուսն առաւ: Աս անտիտեանի գլխից անմիջապէս առ ծանրակշիւ գաշինքը՝ որն որ հիւսիսին նոր կերպարանք մը պիտի տար՝ կործանեց: Ենթա Կարդում, ինչաւ անոր հետ նաեւ Կեօրցն ալ ու երկինք բողբող տպերախտութեամբ մը յանցաւորի մը պէս մեռաւ: Չէր, յոստոյնէր որ ան անմը՝ որ բոլոր հոգւով իր ազնիւ սիրտը համար կ'աշխատէր, պնդախ մէկն որ իր մէկ ինչուսիցն, Ռուսաստանի, Հետ միանալով միւս ինչուսիցնը զգալու կը լանար, առանկ վախճում՝ ունենար: Կեօրցները, կ'ըսէ Կ. Է. Ժ. Ֆրեդերիկոս, Կիւստոյնի մը պէս Կարդում կը պատւէին, բայց իրօք անոր, ինչուսիցն անալիզ եղին ու նախատեսեցին էր: Կործան մարդը՝ Կարն որ ինքն իր բոլոր վտուահոգեաներ արժանի սեպած էր, մահուան դատաւարանէն, — Կեօրցա Կարդումին քաջարարութիւնն ու արիւթիւնը ազնիւ ըմբռնած ըլլալով, միշտ իր փայ կը զարմանար, ու հաշտութեան միջոց մը փնտսին աչքէն չէր հեռացընէր: ատոր համար ալ էր որ վերջապէս իրեն խաղաղութեան ձիւք երկնցոց: Թեպէտ Շվեդաց Հետ գիտ խաղալու թիւն չէր եղած ու շվեդական նաւատորմին ու զօրքը չէին կրնար զիտակել իրենց արշաւներէն արդիւնել: Ի վերայ իսկ ամենայն Կարդումն ունեւորած խաղաղութեան միտումը չարգելելու համար Ռուսաց կողմնէն ամէն ինչուսիցն գործքէրը դուրսընէ: Եղին իսկ Պետրոս բոլոր ամառը իր նաւատորմին երկուսեկութեանը ներկայ էր, ժողովքին փայ կը հոգէր ու զժողովութիւնները գիւրդեցընէր: Նոսեւէ էր: Ուստիսմիւրի մէջ նորէն Կիւս վտարու, ու Կիւստան կ'ըսէ իր բոլոր յաջող կ'երևային ու ամէն մէկ յոյսէ վերջնական որոշման կը սպասուէր: Աս իրարաւ նախանձաբոր ինքնուկաներն ասանկ յաջող գիւրդին մը մէջ էին՝ երբոր յանկարծ շանիք մը պէս Կարդումի մահուանը զոյժը հնչեց: Խորին լուռութիւն մ'է ամբողջ Պետրոսի վրայ ու ամէն ու փայ եղաւ, արցունքներն երևանեցան վարդապետին սկսան: Եւսեց ինքզինքը ու քովներունը դատալով լուսն: Կ'Ո՛հ, Կարդում կ'ըսէր իմ, ինչպաւ ատիկի փոխ: Չարացած ցաւը շնորհոց որ ամէն աւելի յան մը խոր:

8693555555

85-11-2 64-11-2 64-11-2

Իշխող աշխարհքիս ան մասն է՝ որուն մէջ ձերմակ յեղե օտարազգի հայորդւոյ թիւններէ ազատ ըլլալով՝ իր նկարագիրը ամենաազատ եղանակաւ կը ծառայէ։ Աս ցեղին վերագումնութիւնը ճանչցուած է. մանկոյր, խափշիկը, ամբիկացին, մայայացին իրենց զգայական բնութիւնը զօշ ընկելու զբաղած ատեննիկ կաւկասեանը երկրիս շուրջ դին կը շափէ. երկիրը իրեն բառաւորն չ'ըլլար, կ'ըլլայ երկրէս գէպ ի գերզգայականներու կը բարձրօնայ ու ուրիշ աշխարհքի կը թեւապարտէ ու սնոր քաղաքացիութեան իրաւունքը կը ստանայ։ Սպիտակ յիշե յոմարի վայց կէրբուց ճերեւար հարկ կ'ըլլայ իրեն նոր աշխարհք մը հոգալ. մէկայ յեղերը ոչարաժիններս. յարձակմանց գէմ՝ անդէն ապիկար մնալու ատեն եւ նոցն ինկ մննիւնները բնութեան տիրելու ծամբայ անապալու ատեն՝ կաւկասեան ցեղը իր երկայն արշաւանքները ու աշխարհակալութիւնները յաւըողութեամբ գլուխ հանած կ'ըլլայ, ծովուն կը տիկէ ու տարրները կը ստնծաւհարէ. կամաց դաւութիւնը իր կառարիւղ ծաւալումը սնոր քով կը զոնէ, օւրիշ ցեղերը կըյր հարկաւորութեան մէջ ատկ միտմիտաւ ատեն՝ ձերմակը ամէն արդէնքին ալ նստաճէրու փորձեր կ'ընէ. իր առեւ զօրութիւնը բառական չ'ըլլար, նոր զօրութիւններ ալ կը սակզէէ։ Իր ստեղծական զօրութեան տպագրութիւնն ու շոգին ընկերացածին պէտ՝ իր տէրութիւնը աւելի բնագործակիցաւ. որչափ որ օւրիշ ցեղերուն մտանայրս սկստաւ, այնչափ ալ զանոնք կըյգէ, խափշիկէն, ամբիկայայիկէն, մննիւնէն իրենց զգական, մայական ու աշխատ կամ իմփական բարեխառնութիւնը ատնելով՝ իրեն նման մարդիկ կազմեց։ Աս կաւկասէն իշտմ հակայ ուղը գիւս բոլոր իր քորձքը չէ վննչուցած։ Ձերմակ յեղը իր զօրութիւնը Ասիայի մէջ ստացաւ. եւ հիմնական եւրոպայի ժողովուրդը զանազան գաղթականութեանց ու խառնուրդներու արգիւնը մին է։ Գաղթականութեանց ուղղութիւնը հիւստային Բապայէն սկսած արեւելքէն գետը ի արեւմուտը յառաց զայսած է եւ երթարու վայց է. իր ծամբուն վայց ժողովրդաց կարդեր ձգած է, որոնք իրարու յաջորդած են, եւ իբրեւ իմէ մէկ համբարանոցէ մէկայ համբարանոց փոխուելով՝ վերադառնալ իրենց սրժիքին ու զօրութիւնը դառած են։ Աս շարժման մէջ իրարու կարգաւ յաջորդած են Ակաւորը, Տեւտոնները, Սլաւները։

[illegible]

Ընտրող հաջորդական յարադիր բուն թիվներն ալ զե-
պերուն վրայ մեծ ազդեցութիւն ունին, մարդկու-
թիւն պատմութիւնը իր բնական երկրորդն ու հա-
զնն պատմութիւնն հետ կապուած է: Օրինակի
համար՝ դեռ լատինալիցի հիմնական բազմաթիւ տար-
սիմանք՝ և երկնական ոգի մասնակցութիւն հետ կապ-

